ATROF-MUHITNI MUHOFAZA QILISHDA VIZUAL SAN'ATNING O'RNI

Egamberdiyeva Guljahon
Kamoliddin Behzod nomidagi
Milliy rassomlik va dizayn instituti
Kompyuter grafikasi va badiiy surat
mutaxassisligi magistranti

XXI asrda insoniyat oldida turgan eng muhim global muammolardan biri bu atrof-muhitni muhofaza qilish masalasidir. Sanoatning rivojlanishi, urbanizatsiya jarayonining tezlashishi, tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish hamda ekologik muvozanatning buzilishi natijasida dunyoning ko'plab hududlarida jiddiy ekologik muammolar yuzaga kelmoqda. Global iqlim o'zgarishi, biologik xilma-xillikning kamayishi, atmosfera va suv resurslarining ifloslanishi kabi jarayonlar insoniyat taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli ekologik muammolarni hal etish nafaqat ilmiy va texnik choralarni, balki jamiyat ongini shakllantirishga qaratilgan madaniy va ma'rifiy faoliyatni ham talab etadi.

Ekologik muammolarni jamoatchilikka yetkazishda va ekologik madaniyatni shakllantirishda vizual san'at muhim vositalardan biri hisoblanadi. Vizual san'at inson ongiga bevosita ta'sir ko'rsatib, murakkab ijtimoiy muammolarni obrazli va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi. San'at orqali tabiatning go'zalligi, uning nozik muvozanati hamda inson faoliyati natijasida yuzaga kelayotgan ekologik muammolarni ko'rsatish

mumkin. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, vizual tasvirlar inson ongiga matnli axborotga qaraganda tezroq va kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi[1].

Vizual san’at insonning estetik didini shakllantirish bilan bir qatorda, jamiyatdagi muhim ijtimoiy muammolarni yoritishda ham muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, ekologik muammolarni yoritishda tasviriy san’at, fotografiya, grafika va boshqa vizual san’at turlari keng qo‘llaniladi. San’at asarlari orqali insonlar tabiat bilan o‘zaro munosabatlarini qayta ko‘rib chiqishga undaladi.

San’atshunos olimlar fikriga ko‘ra, vizual san’at jamiyatning madaniy ongini shakllantiruvchi muhim omillardan biridir. U insonlarda tabiatga nisbatan estetik munosabatni shakllantirib, tabiatni asrash g‘oyalarini targ‘ib qilishga xizmat qiladi. Shu sababli ko‘plab san’atkorlar o‘z ijodlarida ekologik mavzularni keng yoritib kelmoqdalar.

Ekologik muammolarni yoritishda tasviriy san’atning turli yo‘nalishlari muhim rol o‘ynaydi. Masalan, rassomlik san’atida tabiat manzaralari, ekologik muammolar hamda inson faoliyatining tabiatga ta’siri tasviriy obrazlar orqali ifodalanadi. Grafik san’atda esa ekologik muammolarni ramziy obrazlar yordamida ifodalash keng tarqalgan.

Vizual san’atning ekologik targ‘ibotdagi ahamiyati ayniqsa zamonaviy jamiyatda yanada ortib bormoqda. Internet, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi natijasida vizual axborotning tarqalish tezligi sezilarli darajada oshdi. Natijada san’at asarlari keng auditoriyaga yetib borib, ekologik muammolar haqida jamoatchilikni xabardor qilishda muhim rol o‘ynamoqda.

San’atshunos N. Abdullayev ta’kidlaganidek, tasviriy san’at inson va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni aks ettirishda muhim vosita hisoblanadi.

[1] **Karimov B.** *Madaniyat va san’at nazariyasi. Toshkent: Fan, 2015. – 61–72-betlar.*

Rassomlar tabiat manzaralari orqali insonlarda estetik his-tuyg‘ularni uyg‘otib, tabiatni asrash g‘oyalarini targ‘ib qiladilar.

Vizual san’at ekologik muammolarni yoritishda nafaqat estetik, balki ma’rifiy ahamiyatga ham ega. San’at asarlari orqali insonlar tabiatni asrash zaruriyatini chuqurroq anglay boshlaydilar. Shu sababli ko‘plab ekologik tashkilotlar o‘z faoliyatida san’at loyihalaridan keng foydalanmoqdalar.

Ekologik mavzularni yoritishda fotografiya san’ati alohida o‘rin egallaydi. Fotografiya real voqelikni tasvirlash imkoniyatiga ega bo‘lgani sababli u ekologik muammolarni aniq va ta’sirchan shaklda ko‘rsatish imkonini beradi. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, fotografiya insonlarning ekologik muammolarga bo‘lgan munosabatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi.[2]

Tabiat manzaralarini tasvirlovchi fotosuratlar insonlarda tabiatning go‘zalligiga nisbatan estetik munosabatni shakllantiradi. Shu bilan birga, ekologik muammolarni aks ettiruvchi fotosuratlar jamoatchilik e’tiborini tabiatni muhofaza qilish zaruriyatiga qaratadi.

Ekologik fotografiya rivojida mashhur fotograf Ansel Adams muhim rol o‘ynagan. Uning tabiat manzaralarini tasvirlovchi fotosuratlari tabiatni muhofaza qilish g‘oyalarini targ‘ib qilishga xizmat qilgan. Adamsning fotosuratlari AQShda milliy bog‘larni saqlash va himoya qilish harakatlariga katta ta’sir ko‘rsatgan[3].

Bugungi kunda ekologik fotografiya butun dunyoda keng rivojlanib, ko‘plab fotograf ijodkorlar ekologik muammolarni o‘z asarlarida yoritib kelmoqdalar. Fotografiya orqali tabiatning go‘zalligi bilan bir qatorda ekologik muammolar ham ko‘rsatiladi. Bu esa insonlarda tabiatga nisbatan mas’uliyat

[2] **Yusupov M.** *Tasviriy san’at va estetika.* Toshkent: O‘qituvchi, 2009. – 43–59-betlar.
[3] **Sachsman D., Simon J.** *Environment Reporters in the 21st Century.* New York: Routledge, 2010. – 144–159-betlar.

hissini shakllantirishga yordam beradi. Vizual san’at atrof-muhitni muhofaza qilish g‘oyalarini targ‘ib qilishda muhim vosita hisoblanadi. U ekologik muammolarni obrazli va ta’sirchan shaklda ifodalash orqali jamoatchilik ongiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi.

Atrof-muhitni muhofaza qilish g‘oyalarini targ‘ib qilishda vizual san’atning roli ayniqsa ekologik inqiroz kuchayib borayotgan zamonaviy davrda yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tabiatni muhofaza qilish muammolari global darajaga ko‘tarilgan bir paytda san’at insoniyatni ekologik masalalar haqida o‘ylashga undovchi muhim vositalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Vizual san’at orqali inson faoliyatining tabiatga ko‘rsatayotgan ta’siri obrazli tarzda aks ettiriladi va bu jarayon jamiyat ongining ekologik jihatdan shakllanishiga yordam beradi.

Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, san’at insonning hissiy dunyosiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Aynan shu xususiyati sababli vizual san’at ekologik muammolarni yoritishda samarali vosita hisoblanadi. San’at orqali yaratilgan obrazlar insonlarni tabiatni asrashga undaydi hamda ekologik muammolarga nisbatan mas’uliyat hissini kuchaytiradi.

Vizual san’atning ekologik targ‘ibotdagi ahamiyati ayniqsa eko-san’at (eco-art) yo‘nalishining rivojlanishi bilan yanada kuchaydi. Eko-san’at bu tabiat va inson o‘rtasidagi munosabatlarni san’at vositalari orqali yoritishga qaratilgan san’at yo‘nalishidir. Ushbu yo‘nalish XX asrning ikkinchi yarmida shakllanib, bugungi kunda zamonaviy san’atning muhim qismiga aylangan.

Eko-san’at asarlarida ko‘pincha ekologik muammolar, tabiatni muhofaza qilish g‘oyalari hamda inson faoliyatining tabiatga ta’siri aks ettiriladi. San’atshunoslarning fikriga ko‘ra, ekologik san’at nafaqat estetik

ifoda vositasi, balki ekologik ongni shakllantirishga xizmat qiluvchi muhim kommunikativ vosita hisoblanadi[4].

Ekologik san’at rivojida amerikalik rassom Robert Smithson muhim rol o‘ynagan. U landshaft san’ati yo‘nalishida faoliyat yuritgan bo‘lib, tabiat bilan uyg‘unlikda yaratilgan san’at asarlari orqali ekologik g‘oyalarni targ‘ib qilgan. Smithsonning mashhur “Spiral Jetty” loyihasi ekologik san’at tarixida muhim o‘rin egallaydi[5].

Vizual san’atning ekologik muammolarni yoritishdagi ahamiyati fotografiya san’atida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi. Fotografiya real voqelikni tasvirlash imkoniyatiga ega bo‘lgani sababli ekologik muammolarni aniq va ta’sirchan tarzda ko‘rsatish imkonini beradi. Fotosuratlar orqali atrof-muhitning ifloslanishi, o‘rmonlarning kesilishi, suv resurslarining kamayishi kabi muammolar jamoatchilik e’tiboriga havola etiladi.

Mashhur fotograf Sebastiao Salgado ekologik fotografiya yo‘nalishining eng yirik vakillaridan biri hisoblanadi. Uning “Genesis” loyihasi tabiatning go‘zalligini va inson faoliyatining tabiatga ta’sirini aks ettiruvchi yirik fotografik loyiha hisoblanadi. Salgado tomonidan yaratilgan fotosuratlar dunyoning turli hududlaridagi ekologik muammolarni yoritib, jamoatchilik e’tiborini ushbu muammolarga qaratishga xizmat qilgan.

Ekologik fotografiya rivojida yana bir mashhur fotograf Edward Burtynsky muhim o‘rin egallaydi. Uning fotosuratlari sanoat faoliyatining tabiatga ko‘rsatayotgan salbiy ta’sirini aks ettiradi. Burtynskyning asarlari orqali inson faoliyati natijasida yuzaga kelayotgan ekologik muammolar keng jamoatchilikka yetkaziladi.

[4] **Rasulov A.** *Madaniyatshunoslik. Toshkent***:** Fan, 2006. – 115–129-betlar.
[5] **Nash R.** *Wilderness and the American Mind.* New Haven: Yale University Press, 2001. – 201–214-betlar.

Vizual san’atning ekologik targ‘ibotdagi ahamiyati faqat fotografiya bilan cheklanmaydi. Zamonaviy davrda grafika, video san’at, installyatsiya san’ati ham ekologik muammolarni yoritishda keng qo‘llanilmoqda. Masalan, ko‘plab zamonaviy san’at ko‘rgazmalarida ekologik muammolarga bag‘ishlangan san’at loyihalari namoyish etilmoqda.

San’atshunos olimlar fikriga ko‘ra, san’at asarlari insonlarda tabiatga nisbatan estetik munosabatni shakllantiradi. Tabiat manzaralarini aks ettiruvchi san’at asarlari insonlarda tabiatni asrash istagini uyg‘otadi.

Bugungi kunda ekologik muammolarni yoritishda vizual kommunikatsiya vositalari ham muhim rol o‘ynamoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli media platformalari orqali ekologik mavzudagi fotosuratlar va san’at asarlari keng auditoriyaga yetib bormoqda. Bu esa ekologik muammolar haqida jamoatchilikni xabardor qilish imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda.

Ekologik muammolarni yoritishda san’at loyihalari ham muhim ahamiyatga ega. Dunyoning turli mamlakatlarida ekologik mavzularga bag‘ishlangan ko‘rgazmalar, festival va san’at loyihalari tashkil etilib, ekologik muammolarga jamoatchilik e’tiborini qaratishga xizmat qilmoqda.

Ekologik muammolarni yoritishda vizual san’atning ahamiyati ayniqsa zamonaviy axborot makonida yanada kuchayib bormoqda. Hozirgi davrda vizual axborot inson ongiga tez va samarali ta’sir ko‘rsatadigan kommunikatsiya vositalaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun ekologik muammolarni jamoatchilikka yetkazishda tasviriy san’at, fotografiya, kino va boshqa vizual media vositalaridan keng foydalanilmoqda.

San’atshunos olimlarning ta’kidlashicha, vizual tasvirlar insonning hissiy dunyosiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi va ekologik muammolarni

tushuntirishda samarali vosita hisoblanadi. Vizual obrazlar orqali tabiatning go‘zalligi hamda ekologik muammolar oqibatlarini ko‘rsatish mumkin. Bu esa insonlarda tabiatni muhofaza qilish zarurati haqida chuqurroq tushuncha shakllanishiga yordam beradi[6].

Vizual san’at orqali ekologik muammolarni yoritish jarayoni ayniqsa fotografiya san’atida keng namoyon bo‘ladi. Fotografiya real voqelikni tasvirlash imkoniyatiga ega bo‘lgani sababli ekologik muammolarni hujjatli va ishonchli tarzda ko‘rsatish imkonini beradi. Fotosuratlar orqali ifloslangan hududlar, yo‘qolib borayotgan o‘rmonlar, qurg‘oqchilik, suv resurslarining kamayishi kabi ekologik muammolar jamoatchilikka aniq va ta’sirchan tarzda yetkaziladi.

Ekologik fotografiya rivojida mashhur fotograf Sebastião Salgado muhim o‘rin egallaydi. Uning fotografik loyihalari insoniyat va tabiat o‘rtasidagi munosabatlarni chuqur yoritib beradi. Salgado tomonidan yaratilgan fotosuratlar ko‘plab xalqaro ko‘rgazmalarda namoyish etilgan hamda ekologik muammolarni yoritishda muhim vizual manba sifatida baholanadi.

Ekologik fotografiya yo‘nalishida faoliyat yuritgan yana bir mashhur fotograf Edward Burtynsky hisoblanadi. U sanoat faoliyatining tabiatga ta’sirini o‘z fotosuratlarida aks ettirgan. Burtynskyning fotosuratlarida sanoat chiqindilari, konlar, neft qazib olish jarayonlari va boshqa ekologik muammolar tasvirlangan. Uning asarlari ekologik muammolarning global miqyosda qanchalik jiddiy ekanligini ko‘rsatadi.

[6] **Sodiqov Q.** *San’atshunoslik asoslari.* Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2013. – 81–96-betlar.

Vizual san’atning ekologik targ‘ibotdagi ahamiyati ko‘plab xalqaro ekologik loyihalar orqali ham namoyon bo‘lmoqda. Masalan, National Geographic jurnali tomonidan amalga oshirilgan fotografik loyihalar tabiatni muhofaza qilish g‘oyalarini targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu jurnal sahifalarida chop etilgan fotosuratlar orqali dunyoning turli hududlaridagi ekologik muammolar keng jamoatchilikka yetkaziladi.

Bundan tashqari, UNESCO tashkiloti ham ekologik muammolarni yoritishda vizual san’atdan keng foydalanadi. UNESCO tomonidan tashkil etilgan ko‘plab fotografiya ko‘rgazmalari va san’at loyihalari ekologik muammolarga jamoatchilik e’tiborini qaratishga xizmat qilmoqda. Vizual san’at ekologik muammolarni yoritishda nafaqat axborot berish, balki insonlarda ekologik ongni shakllantirish vazifasini ham bajaradi. San’at asarlari orqali tabiatning go‘zalligi va uning nozik muvozanati tasvirlanadi. Bu esa insonlarda tabiatga nisbatan ehtiyotkorlik va mas’uliyat hissini kuchaytiradi[7]. Tadqiqotchilar ta’kidlashicha, san’at orqali berilgan ekologik axborot insonlarda kuchli emotsional ta’sir uyg‘otadi. Aynan shu sababli ekologik muammolarni yoritishda san’at vositalari muhim kommunikatsiya vositasi hisoblanadi.

Ekologik muammolarni yoritishda vizual media vositalarining roli ham ortib bormoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli media platformalari orqali ekologik fotografiya asarlari keng auditoriyaga yetib bormoqda. Bu esa ekologik muammolar haqida jamoatchilikni xabardor qilish imkoniyatlarini yanada kengaytiradi. Bugungi kunda ko‘plab ekologik tashkilotlar vizual san’atdan targ‘ibot vositasi sifatida foydalanmoqda. Turli ekologik

[7] UNESCO. Culture and Sustainable Development. Paris: UNESCO Publishing, 2013. – 90–104-betlar.

ko‘rgazmalar, fotografiya tanlovlari va san’at festivallari orqali ekologik muammolarga jamoatchilik e’tiborini qaratish maqsad qilinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jahongir G’opurjonovich Inoyatov FOTOGRAFIYA SANATINI VUJUDGA KELISHI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI // Academic research in educational sciences. 2021. №5. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/fotografiya-sanatini-vujudga-kelishi-va-uning-tarixiy-ahamiyati (дата обращения: 31.01.2026).

2. Буринский В. Ф. Луи Дагер и Жозеф Ньепс : их жизнь и открытия в связи с историей развития фотографии. М.|Берлин Директ-Медиа 2016.

3. Мишель Фризо. Новая история фотографии = Nouvelle Histoire de la Photographie / А. Г. Наследников, А. В. Шестаков. — СПб.: Machina, 2008.